

De Sarapisscherf van Kontich, een vervalsing

Van 1964-1970 en van 1985-1988 voerde de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie (AVRA) opgravingen uit in de Romeinse *vicus* van Kontich-Kazerne. Op 8 september 1968 vond zij in een greppel op 40 cm diepte een grijze potscherf met op de buitenwand de naam SARAPI, ingegrift in een Grieks lettertype. Deze onooglijke potscherf was het eerste *ostrakon* (= beschreven potscherf) uit onze gewesten met daarop een antieke Griekse tekst, en dan nog wel de naam van een Egyptische godheid. Een unieke vondst dus die zowel nationaal als internationale belangstelling kende. Zij mocht dan ook op de tentoonstelling *Keizers aan de Nijl* (Tongeren, 1999-2000) niet ontbreken. Maar wat een climax van internationale erkenning diende te worden, werd een degradatie tot ordinaire vervalsing. Nagenoeg gelijktijdig zou de echtheid door 2 specialisten in twijfel worden getrokken.

Willy Clarysse, epigraaf (kenner van inscripties) en hoogleraar aan de K.U.Leuven, uitte reeds in de Franstalige versie van de catalogus zijn twijfels over de echtheid van de scherf. Zijn bezwaren betroffen het handschrift. Het Griekse schrift heeft een zeer geleidelijke evolutie gekend en twee van de zes bewaarde letters passen niet in dit beeld.

Vooreerst is er de aanvangs-*sigma* (de Griekse s). De vorm met uiteenlopende benen zoals wij die aantreffen op het *ostrakon*, is typisch voor de periode voor 300 voor Christus. Vanaf de late vierde eeuw en zeker in de hellenistische tijd worden de bovenste en onderste trek volledig horizontaal. Dus de scherf uit Kontich zou uit een veel vroegere dan de Gallo-Romeinse periode dateren. Maar hier stelt zich alweer een nieuw probleem. De god Sarapis is pas ontstaan in Egypte helemaal op het eind van de vierde eeuw voor onze tijdrekening, toen de Grieken de Egyptische god Osiris-Apis of Osorapis begonnen te vereren. Nog enkele generaties later verspreidde de cultus van Sarapis zich, samen met die van Isis, over het Middellandse Zeegebied. Hoe kan nu een scherf met zijn naam al in die allervroegste tijd in West-Europa voorkomen?

Maar er is meer. De vijfde letter is een *pi* (de Griekse p). In de vierde eeuw en vroeger, ten tijde van de archaische *sigma*, maar zelfs nog in de derde eeuw voor Christus, schrijft men de *pi* met een kort rechterbeentje. Pas na 250 krijgen de twee benen dezelfde lengte. Er is dus een interne contradictie in de scherf: de *pi* vertoont de jongere vorm, de *sigma* de oudere, en die twee vormen komen in de Griekse wereld nergens naast elkaar in dezelfde tekst voor.

Een laatste probleem is wellicht minder onoverkomelijk. Maar toch. In de Romeinse tijd primeert de variante *Serapis/Serapion* veruit over de oudere vorm *Sarapis/Sarapion*. Vanaf de keizertijd komen geen Sarapisnamen meer voor.

Het besluit van al deze overwegingen is dat de tekst op de scherf niet geschreven is in de oudheid, maar een vervalsing van iemand die graag wilde aantonen dat er in onze gewesten in de Oudheid niet alleen Latijn, maar ook Grieks werd gesproken.

Hugo Thoen, archeoloog en hoogleraar aan de R.U. Gent, wees op het ontbreken van een patina (oxidatielaag) op de gegraveerde letters, wat na 1800 jaar zeker het geval zou moeten zijn.

De potscherf is uitgevoerd in een grijze reducerende ceramiek. De hardheid van de bakking, de samenstelling en de dichte draairingen op de keerzijde zijn ongewoon

voor een Romeinse techniek, maar eerder kenmerkend voor middeleeuws aardewerk. J. De Meulemeester (vakgroep Archeologie R.U. Gent, afdeling Middeleeuwse archeologie), bevestigde, na onderzoek, dat het inderdaad eerder om een middeleeuwse, waarschijnlijk een 14de eeuwse scherf gaat.

Dr. Thoen plaats deze vervalsing dan ook tegen de achtergrond van de deining die in het begin van de jaren '60 was ontstaan rond het fameuze (pseudo)-Isisbeeld uit het Vleeshuismuseum te Antwerpen. Ook het terracotta-kopje van Minerva, in 1965 aangetroffen in de zone ten zuiden van de Gallo-Romeinse tempel van Kontich-Kazerne, werd eerst als het hoofdje van de godin Isis geïdentificeerd.

Hij denkt dan ook aan een smakeloze grap. Wellicht heeft/hebben de verantwoordelijke(n) gedacht dat de grap niet zou doorgaan, en zijn zij wellicht nog het meest verwonderd (geweest) over het feit dat de Sarapis-historie niet onmiddellijk werd ontrafeld, integendeel zelfs in wetenschappelijke kringen werd overgenomen.

Vele vragen bleven echter onbeantwoord en onze zoektocht naar de ontstaansgeschiedenis van deze scherf kon beginnen!

Is deze scherf wel tijdens de opgravingen te Kontich gevonden?

Wijlen dr. Felix Lauwers was formeel: Hijzelf had de bewuste scherf in 1968 tijdens de opgravingen op *de Steenakker* te *Kontich-Kazerne* gevonden.

Wanneer werd deze vervalsing gemaakt?

De oorspronkelijk opgravingsverslagen, plans, foto's en dia's van de greppel met de Sarapisscherf vertonen een homogene vulling zonder recente (t.t.z. middeleeuwse) verstoring. Tot de andere vondsten uit dezelfde context behoren terra sigillata, gevernist aardewerk, gewoon Romeins aardewerk en handgevormd aardewerk. Hieruit concludeerden wij dat de Sarapisscherf alleen tijdens de opgravingen in de Gallo-Romeinse greppel kon terechtkomen.

Wie maakte de vervalsing?

Als de Sarapisscherf tijdens de opgravingen in de greppel was terecht gekomen, dan diende de vervalser in de onmiddellijke omgeving van de opgravers te worden gezocht. Onze eerste aandacht ging dan ook naar de vijf door Lauwers vernoemde schavers op zondag 8 september 1968. Daar er echter terzelfdertijd in meerdere sleuven werd gegraven, breidden wij ons onderzoek uit tot zaterdag 31 augustus en het volledige weekend van 6 tot 8 september 1968. Aldus kwamen niet minder dan 12 personen in aanmerking.

We contacteerden de meeste overlevenden. Uit hun verklaringen, aangevuld met een ganse reeks anecdotes, blijkt overduidelijk dat de Sarapisscherf het resultaat is van een uit de hand gelopen grap. Het duwen van nagels, bloempotscherven e.d. in de af te schaven grond behoorde immers tot de *joke* van de dag. Meestal werden deze 'vervalsingen' onmiddellijk herkend. Van de Sarapisscherf, die het ultieme bewijs leverde dat de Romeinse soldaten in onze gewesten Grieks i.p.v. Latijn spraken – reeds jaren bestond tussen ir. De Cannière en deken Van Herck een discussie over welke taal de Romeinse legerleiding sprak - werd de echtheid echter nooit in twijfel getrokken. Zowel opgravingsleider F. Lauwers als zijn onmiddellijke medewerkers J.-L. De Cannière en J. Van Herck werden aldus in de maling genomen waardoor de Sarapisscherf een eigen leven ging leiden. In de persoonlijke nota's van Felix Lauwers, na zijn overlijden ons door zijn echtgenote Maria ter beschikking gesteld, vonden wij een uitgebreide studie, vermoedelijk te dateren in het voorjaar van 1969,

met als titel: Isis en Sarapis. Misschien had Felix Lauwers onbewust een voorgevoel zodat deze tekst nooit werd gepubliceerd!

Tenslotte werden wij tijdens de viering 40 jaar AVRA op zaterdag 11 oktober 2003 door een medelid aangesproken die reeds vanaf het prille begin aan de opgravingen deelnam. Uit zijn verklaringen konden wij distilleren dat slechts 1 persoon deze fratsen uithaalde en dat het juist deze persoon was die een goede reden had om de waarheid te verzwijgen, zodus

Maar alhoewel de echte dader zich niet heeft kenbaar gemaakt, is het wel opvallend dat na meer dan 30 jaar de waarheid toch nog aan het licht is gekomen.

Wat er ook van zij, hoe oud de scherf ook moge zijn, ze is en blijft te bewonderen in het museum. Overtuig uzelf van deze vervalsing en maak tegelijk van de gelegenheid gebruik om het rijke archeologische verleden van Kontich te bezoeken.

Henri Verbeeck